

וידו אחזת בעקב עשו

שני גויים בבטנך

פרשתנו היא אחת מהפרשות הקשות בספר בראשית, ולימודה מעורר תמיהות רבות. להלן תמצית המאורעות המתוארים בפרשה:

לאחר שנות עקרות ותפילות רבות רבקה אמנו זוכה לעיבור, אך במהלכו היא חווה קושי בלתי רגיל המביא אותה לתור אחר פשר אלוקי לייסוריה – "ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי, ותלך לדרש את ה'". מפי גדולי הדור לומדת רבקה לדעת ששני בנים ברחמה, ומהם יתהוו בעתיד שני עמים שמתח מתמיד ישרור ביניהם.

מיד לאחר לידתם של הבנים מתארת התורה כיצד נפרדו דרכיהם: "ויגדלו הנערים ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה ויעקב איש תם יושב אהלים". מסתבר שבד בבד עם חשיפת השוני התגלה פער גם בגישתם של שני ההורים כלפי בניהם: "ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אהבת את יעקב".

כך, לאורך הפרשה, מתארת התורה כיצד יצחק מקרב את עשו ומתכנן להוריש לו את ברכתו, בעוד רבקה מבכרת את יעקב ומדריכה אותו כיצד ייטול את הראוי לו, על פי דעתה.

מדוע אהב יצחק את עשו? אם נעיין בדברי חז"ל נמצא תמונה של בן חלק לשון שידע לצוד את אביו בפיו ולהתחבב עליו בדרכי רמייה, בעוד האב הגדול – אולי בשל עיוורונו, שניתק אותו במידת מה מן המציאות החיצונית – מתפתה ללכת שולל אחר מצג השווא ואינו מבחין במהותה האמיתית של הנפש העומדת מאחוריו.

"ויהי עשו איש ידע ציד" – יודע לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו: אבא היאך מעשרין את המלח והתבן, כסבור אביו שהוא מדקדק במצוות.^א

אולם על פניו הדבר קשה לאומרו. ימים הגידו את טבעם האמיתי של שני הבנים: עשו, האדוק בכל מיני רשעות ומורגל בייחוד בשפך דם נקיים; ויעקב, איש תם הדבק באלקי אביו ושוקד על תורתו. איך ייתכן שיצחק, איש האלקים, טעה בשתיים? גם במה שהניח לעצמו

א. רש"י על אתר. וכן במדרש תנחומא: "כשהיה בא עשו מן החוץ, היה אומר לאביו: אבא, המלח מהו שתהא חייבת במעשר? והיה תמה יצחק ואומר: ראה בני זה כמה מדקדק במצוות". ובתרגום יונתן בן עוזיאל: "ורחים יצחק ית עשיו ארום מילי רמיותא בפומיא".

להתפתות לחלקותיו של עשו בנו הגדול ולא הכיר במהותו האמיתית, וגם במה שלא כיוון נכונה למעלתו העליונה של יעקב בנו הקטן ולא התכוון לחלוק לו את הברכה הראויה לו? לאמיתו של דבר, התורה עצמה מוכיחה שלא ניתן לומר שיצחק טעה באופיו של עשו. בהמשך הפרשה מתוארת מורת הרוח שנגרמה ליצחק ולרבקה כתוצאה מנישואי עשו לנשים חתיות מבנות הארץ: "ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה". יצחק ידע היטב שאביו ציווה על עבדו להרחיק עד לארם נהריים כדי למצוא אישה ראויה לבנו, והתרה בו לבל יהין להשיאו אישה מבנות הארץ. עשו מפגין שאט נפש כלפי מורשת רוחנית זו, שהייתה יסוד לטהרת בית ישראל העתיד לקום מתוך משפחת יצחק, ולפחות בנקודה זו שווים דעתם של האב והאם – יצחק מכיר ברשעתו של עשו.

אם כנים דברינו, הרי שיש לשאול שוב: מדוע אהב יצחק את עשו, בעוד רבקה אוהבת את יעקב? מדוע תכנן יצחק להעביר את ברכתו, ברכת טל השמים ומשמני הארץ, דווקא לעשו? ועל כולנה – מדוע הביאה רבקה לתיקון העיוות בדרכי ערמה, במקום להידבר עם בעלה ולהוכיח לו את צדקתה? ובייחוד כאשר אנו יודעים שדעתה הייתה מבוססת על דברי הנבואה שקיבלה עוד בטרם לידת הבנים: "ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר".

איש החזון ובעלת-הבית

נדמה שהשאלה שדינה להתברר ראשונה היא שאלת יחסו של יצחק לעשו – מה ראה לקרבו ואף להאציל לו את עיקר ברכתו.

מבאר מרן הרב זצ"ל בספרו "מדבר שור"²:

ולעניות דעתי רמז הדברים כך הם: דזה נודע לכול דאפילו לפי דברי יצחק, שעשו ראוי לברכה, מכל מקום ידע שאינו במדרגת יעקב כלל, שהרי ראה את יעקב יושב אוהלים והוגה בתורה וזה עוסק בדברים ארציים. אלא שיצחק חשב הרי שני מיני שלמיות: יש שלמות האנושית מצד השכל האנושי, שנכללים בזה כל המצוות שבין אדם לחברו וצדקה וגמילות חסדים ויישובו של עולם להיטיב לבריות, שזהו באמת בכלל גמילות חסדים כמו גשרים ושווקים וכיוצא בזה, ומעלת יעקב הייתה למעלה מזה, שהיה איש אלקים מסור לעבודת ד' יתברך למעלה משכל האנושי. וחשב [יצחק] שאי אפשר שתהינה ב' השלמיות נמצאות ביחד, על כן חשב לברך את עשו בשלמות האנושית, ויהיה מרבה לעשות צדקה וגמילות חסדים וכל מידות טובות

ב. דרוש יט. יש לציין שבדרשתו לפרשת תולדות (דרוש כט) הלך הרב זצ"ל בדרך אחרת, אמנם מרן הרצי"ה זצ"ל בשיחותיו (ראה להלן) המשיך בדרך המבוארת בדרוש זה.

אנושיות. ועל-פי זה היו ישראל רחוקים מעסקי העולם, ורוב המצוות שבין אדם לחברו שהן עיקרי השכליות היו אצלם למטה ממדרגתם.

אם נדקדק בדבר, נוכל למצוא רמז לדברי הרב זצ"ל בפרשתנו, שכן בין פרשת לידת הבנים לפרשת הברכות מופיעה פרשת הרעב בארץ, ובה מצטווה יצחק: "אל תרד מצרימה, שכן בארץ אשר אמר אליך". על כך דרשו חכמים: "שכן בארץ" – עשה שכונה בארץ ישראל, הווי נוטע הווי זורע הווי נציב. דבר אחר: 'שכן בארץ' – שפן את השכינה בארץ".^ג

יצחק מצטווה ציווי כפול, כנגד שני מיני השלמויות שהזכיר הרב זצ"ל: ציווי אחד מתמקד ביישובו של עולם, "שלמות האנושית", ומורה ליצחק לבנות את הארץ, לפתחה ולשכללה בבניינים ובנטיעות; בעוד הציווי השני מזרזו לפעול להשראת השכינה בארץ, שלמות של עבודת ה' ש"למעלה משכל האנושי".

על-פי קווי האופי השונים שהתגלו בבניו, היה יצחק סבור לייעד לכל אחד מהם שלמות אחרת: עשו, "איש שדה", יהיה איש החומר העסוק בגמילות חסדים וביישוב העולם, ובכך ישרת את יעקב, "יושב אהלים", איש הרוח הספון באוהלה של תורה. אמנם, דעתה של רבקה לא הסכימה לכך. מדוע?

מין הרב זצ"ל ממשיך ומבאר:

אבל רבקה ראתה שאם יהיה כדבר הזה, ידחק עשו רגלי יעקב בכל ענייניו, ויצר צעדיו בעבודת שמים, ויעקב עצמו לא יוכל לבוא לשלמותו בתכלית. על כן טוב שיהיה יעקב גם כן מסובל בעול העולם, אף-על-פי שעל-ידי זה תהיה מדרגתו קטנה מעט מהראוי לו בעבודת ה' יתברך, אבל על זה האופן יבוא לכלל תכלית.^ד עד עת קץ שיתוקן העולם בתכלית התיקון, והאומות יתוקנו מאוד ויכירו כוח קדושת ישראל ויראו גדולתם, אז יהיו הם עוסקים בענייני העולם ליתן לישראל. ותהינה

ג. בראשית רבה סד: ג.

ד. מעין הדברים הללו הם דברי החתם-סופר (בהקדמתו, "פיתוחי חותם", לשו"ת חת"ס חלק יו"ד) לגבי אברהם אבינו, ואלו דבריו: "הורה בזה כי נפלאת אהבת ה' לאברהם אע"ה על שלימד דעת את העם וקירבם לעבודתו, והיא שעמדה לו יותר מכל מעשה הטוב וזכות הנפש אשר היה לו לעצמו, כי באמת גם לפניו היו יחידי סגולה אשר ידעו את ה' ודעת דרכיו יחפצו ובאהבתו ישגו תמיד. מי לנו גדול מחנוך אשר מעוצם תשוקתו ודבקותו בה', נתפרדה החבילה... ונתעלה להיות כאחד מצבא מרום במרום העומדים את פני המלך לשרתו... ולא מציינו באברהם אע"ה שנזדכך עפרוריותו כל-כך, אך לא מצד פחיתות וחסרון נפשו לא הגיע אל המעלה הזו, לא, כי אם אע"ה היה עושה כאשר עשה חנוך להתבודד עצמו מחברת בני אדם התעלה גם הוא להיות ממלאכי א-ל, ואשר לא עשה כן, הוא כי התבונן בחכמתו כי לא באלה חפץ ה' שישלים האדם את נפשו לבד, ואת אנשי דורו ישאיר אחריו תרבות אנשים חטאים ומכעיסי ה'... ועל זה הזהירנו השי"ת: ולמדתם את בניכם...הוכח תוכיח... כל אלו המצוות מורים לנו כי לא תושלם חפץ הבריאה אם ישלים האדם את נפשו לבדו ולא ישלים את נפשו וזולתו".

באמת רוב המצוות המעשיות שבין אדם לחברו שייכות להם, כי בישראל לא יהיה אביון ולא יהיה מקום לצדקה ולא לגמילות חסדים של אמת, "כי כימי העץ ימי עמי", אבל באומות העולם יהיה שייך אצלם כל זה.

רבקה אינה חולקת על יצחק מכול וכול, אלא טוענת שבעוד עיניו רואות אל העתיד הרחוק – עיניה שלה צופיות הליכות ביתה בזמן ההווה.

קרובים לדרך זו הם דברי רבנו הרצי"ה זצ"ל בשיחתו לפרשתנו:

במצב כזה אולי הייתה אפשרות שיהיה כמו אצל יששכר וזבולון: יעקב ישב וילמד תורה ועשו יספק לו כל צרכיו, יתן לו הכול – אפילו מלח ותבן. זו סברא. לכן: "ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו". ומכאן ההבדל בין יצחק לרבקה. יצחק היה לעילא ולעילא, אבסטרקטי, אבסולוטי, שמיימי, ומצדו תיתכן אפשרות של סדר כזה שעשו יהיה מספק את הגשמיות של העוסק בתורה. אבל רבקה הייתה מנהלת המשק – "בעלת הבית" גם בדברים שבקדושה, היא ראתה את שחיתותו ורשעותו של עשו, וידעה שאפילו להיות מסייע לעוסק בתורה אינו זכאי ואינו ראוי.¹

יש הפרש בין סגולותיו של איש החזון הנבואי, "עולה תמימה" שמבטו ומחשבותיו אחוזים תמיד במהות האלוקית שסופה להיגלות, ובין סגולותיה של "בעלת הבית" הרואה את המציאות כפי שהנה ויודעת להתנהל מול תהפוכותיה וסיבוכיה. משום כך המחלוקת שבין יצחק לרבקה אינה סתירה עקרונית, מן הקצה אל הקצה, ואף אינה מעידה חלילה על "טעות" אצל מי מהם. רבקה צדקה בהווה, ויצחק צדק – ואפשר שאף רבקה הודתה לו – בעתיד. משכך, ממשיך הרב זצ"ל ומבאר שהייתה סיבה להשתלשלות הדברים באופן המסוים שבו השתלשלו:

ודבר זה [שהאומות יהיו עוסקים בענייני העולם ליתן לישראל] יצמח מכוח מחשבתו של יצחק שהייתה על עשו, אך כיוון שלא הייתה בפועל על כן מועיל שלא תצא לפועל עד שיהיה העולם מתוקן בתכלית.

מחשבתו של איש החזון פועלת את התרוממות המציאות העתידית, בעוד פעולתה של "בעלת הבית" מתגשמת במציאות הנוכחית. כך אנו מוצאים שיעקב, עם היותו שקוע מטבעו ברוחניות, היה לאיש העולם הזה שהביא לפיתוח ולשכלול הארץ: "ויבא יעקב שלם

ה. ישעיהו סה כב.

ו. שיחות הרצי"ה בראשית, עמ' 220.

עיר שכם... ויחן את פני העיר' – אמר רב: מטבע תיקן להם. ושמואל אמר: שווקים תיקן להם. ורבי יוחנן אמר: מרחצאות תיקן להם".¹

היאך מעשרין את המלח

לאור הדברים שנאמרו בביאור שיטתו של יצחק, ובפרט בדרך שבה הסבירה רבנו הרצי"ה זצ"ל, מתבהרת כוונת חז"ל בדרשתם אודות הפסוק "איש ידע ציד" – "יודע לרמות את אביו, ושואלו: אבא, היאך מעשרין את המלח ואת התבן". שכן לכאורה יש להבין מדוע נקטו דווקא דוגמה זו של מעשרות ולא שמו בפיו של עשו שאלה אחרת הנוגעת לשאר מצוות.

בשיחתו מזכיר הרצי"ה זצ"ל את דבריו של בעל "לב העברי", הוא רבי עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל², הדין בקושיותינו בספרו – "תורת יחיאל" – ועונה עליהן באופן מפורט בשם רבו, החתם־סופר:

כי ידע יצחק אבינו כי עשיו איש שדה, אך היה בדעתו כמו יששכר וזבולון יהיו, כי אם אין קמח אין תורה... על כן היה בדעתו כי עשיו הוא בעל עולם־הזה יחזיק את יעקב על התורה, ויהיה טובה לשניהם, ועל כן עשה לו כבוד כמו שהקדימה התורה זבולון ליששכר³, ועל כן שם על הלב אם ייתן ליעקב עושר גדול, אז "מרבא נכסים מרבא דאגה"⁴ ויהיה מבטל תורה, כי אם מוטב אם ניתן שלמות עולם־הזה לעשו, והוא למשל אם יש לו עשר מילי"אן [=מיליון] וייתן ליעקב מעשרו בלבד מילי"אן לשנה, אז יהיה לו כדי פרנסתו בכבוד, לישב במנוחה על התורה ועבודה בלי בלבול דעת, בלתי לה' לבדו.⁵

זו תכליתם של המעשרות, הנתונים לכהנים וללויים בשל תפקידם לעסוק בתורה ולהורותה בכל שבטי ישראל, כמו שנאמר בתורה: "וירו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל"⁶, ובדברי הנביא: "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו"⁷. מתן המעשרות בנפש חפצה מהווה הודאה "ביקרת ערך שלמי המעלה המיוחדים לתורה ולעבודת ד', שהם סגולת המין

ז. בראשית לג יח; שבת לג, ב.

ח. תלמיד החתם־סופר. כתב ספרים רבים בהלכה ובפרשנות. בין ספריו: שו"ת לב העברי, בית יוסף החדש, תורת יחיאל. רבנו הרצי"ה זצ"ל אמר עליו שהיה קנאי גדול במלחמה נגד הרפורמים וקנאי גדול ליישוב ארץ־ישראל, והיה לו חלק ביסוד פתח־תקווה.

ט. ראה דברים לג יח וברש"י.

י. אבות ב: ז.

יא. תורת יחיאל, תולדות, שצט.

יב. דברים לג י.

יג. מלאכי ב ז.

האנושי, ושיש יתרון לאדם בכל עמלו בהחזיקו בידם. על כן יעשר פירותיו כראוי, וייתן טרף לעבדי ד' המחזיקים בתורתו, שזהו יסוד המעשרות בכללם"⁷.

ועל כן היה עשו בדיוק "ידע ציד", לרמות אביו רק במעשרות, איך מעשרין תבן ומלח, למען יחשוב אביו עד כמה הוא מדקדק על המעשרות, אפילו תבן ומלח אינו רוצה בלא מעשר. ועוד "איש [ידע] ציד איש שדה" – לומר שהוא עוסק ביישוב ארץ־ישראל לקיים מצוות התלויות בארץ, מעשר... על כן ניצוד בדברו בעניין מעשרות ויישוב ארץ־ישראל, כאילו מעשר ומחזיק [לומדי תורה].¹⁰

מתוך דברים אלו מתבארים כמה עניינים היטב:

א. יצחק היה נוח כליכך להתפתות למצג השווא של עשו, שכן הדברים תאמו את הכרתו במהותו הפנימית של בנו הגדול – גם אם לא תאמו את דרגת התפתחותו העכשווית.

ב. יצחק רצה להאציל את ברכת השפע הגשמי לעשו דווקא, שכן בכך רצה להגן על מעמדו של יעקב הצריך להיות מסור ונתון "בלתי לה' לבדו". עשו יזכה לטל השמים ומשמני הארץ וייתן לתוך פיו של יעקב, בעוד יעקב עצמו יזכה לברכה הרוחנית – ברכת אברהם (שאכן ניתנה לו קודם צאתו לחרן).

ג. אין הכרח לומר שיצחק לא היה מודע לנבואה שניתנה לרבקה, שחזתה את עליונותו של יעקב על עשו – "ורב יעבד צעיר"¹¹. ייתכן שמעשיו מצביעים על פרשנות אחרת שהעניק לה: שעשו ישרת את אחיו הקטן מתוך רצון ואהבה, כתלמיד המשמש את רבו.

אמנם, כאמור, לרבקה הייתה נקודת מבט שונה:

היא ידעה כי [עשו] כולו שווא ושקר, [ו]אלמלי היה צריך לצפות על מזונו מן מעשר של עשו – שלא יהיה מת מרעב ר"ל... על כן עשתה כל אלו סיבות להציל יצחק, אבינו שלא ליפול ברשת רמאות של עשו, וליתן ליעקב אמת את פרנסתו ברווח, שלא יהיו נצרכים זה לזה ולא לעם אחר.¹²

יד. עין־אי"ה ברכות ז: יז.

טו. תורת יחיאל, שם.

טז. אמנם על־פי פשוטם של דברים לא ידע את נבואתה, וראה להלן הערה יט.

יז. תורת יחיאל, שם. ביטוי זה לקוח מתוך תפילתו של כהן גדול ביום הכיפורים לפרנסתם של ישראל, שלא יזדקקו לקבל צדקה זה מזה או להסתמך על כלכלתו של עם אחר.

נפלאותיך ומחשבותיך - אלינו

לאחר שעמדנו על השקפותיהם השונות של יצחק ורבקה, עלינו להידרש לשאלתנו האחרונה: מדוע לא טרחה רבקה אמנו לדבר עם יצחק ולחוות בפניו את דעתה, ובפרט כשדבריה - דברי נבואה הם?

לשאלה זו נדרש גם הנצי"ב מוואלאז'ין, ולדבריו יש לחפש את הפתרון בהבנת מערכת היחסים שבין יצחק ורבקה, החל מהעת שבה נפגשו לראשונה:

"ותרא את יצחק" - בעודו עומד ומתפלל, והיה אז כמלאך אלקים נורא מאוד, וכמבואר ב[מדרש] רבה שראתה ידיו שטוחות בתפילה, על כן נבעתה מאוד ותיפול מעל הגמל... מרוב פחד ובושה כמו שמבינה שאינה ראויה להיות לו לאישה, ומאז והלאה נקבע בלבה פחד ממנו, ולא הייתה עם יצחק כמו שרה עם אברהם, ורחל עם יעקב, אשר בהיות להם איזה קפידא עליהם או שינוי דעה לא בושו לדבר רתת לפנייהם, מה שאין כן רבקה. וכל זה הקדמה להסיפור שיבוא בפרשת תולדות, שהיו יצחק ורבקה מחולקים בדעות, ומכל מקום לא מצאה רבקה לב להעמיד את יצחק על דעתה בדברים נכוחים כי היא יודעת האמת כי עשיו רק 'ציד בפיו', וכן בשעת הברכות... וכל זה היה סיבה מהקב"ה שיגיעו הברכות ליעקב דווקא באותו האופן... ואילו הייתה רבקה עם אישה כמו שרה ורחל עם אנשיהן לא היה מגיע בזה האופן, והכול בהשגחה פרטית מראש שתגיע רבקה ליצחק בשעה שתיבהל ממנו, ויצא אחרית דבר כפי רצונו יתברך.^{יח}

משמע: על "גנבת הברכות" אין להתבונן כאירוע "דיעבדי", כורח הנסיבות, אלא כעל התרחשות שההשגחה האלוקית תכננה את פרטיה שנים רבות קודם היותה. יצחק היה צריך להתפלל בשעה מסוימת, רבקה הייתה צריכה לראותו בכך, יחסים מסוימים היו צריכים להיווצר ביניהם, נבואה מסוימת הייתה צריכה להיאמר דווקא לרבקה ולא ליצחק^{יט}, רוח הקודש הופיעה אצל יצחק ופקחה את עיניו להכיר במהותו של עשו רק לאחר מעשה - והכול כדי שיעקב יצדיק את שמו ויעקוב את אחיו בדרך ערמה.

כעת ודאי עלינו לשאול: מדוע היה הדבר רצוי וכדאי? שכן אין ספק של"גנבת" הברכות היו השלכות מצערות - הן לשעה והן לדורות. כתוצאה מהתעוררות זעמו של עשו חל קרע במשפחה: יעקב ניתק מביתו ועושה בארצות נכר למעלה מעשרים שנה, כשאת רבקה אמו - שממנה הוא נפרד בפרשתנו - לא ישוב לראות עד יום מותה. בהמשך הדורות מצאו

יח. העמק־דבר לבראשית כד סד.

יט. ועיין מורה־נבוכים ח"ב פרק לז, שנבואה שנאמרה לאדם ולא נצטווה למוסרה לזולתו - אסור לו לגלותה.

הגויים מקום לקנטר את ישראל על שאביהם אחז, כביכול, בדרכי כחש כדי להשיג את מטרותיו, וברשעותם הציגו את השקר כ"תכונה יהודית טיפוסית" ואת היהודי כ"שקרן מלידה".

ואמנם, מענה חלקי כבר ניתן מתוך דברי הרב זצ"ל, שהשקפתו החיובית של יצחק על עשו היא שהכינה את הדרך לשלמותו העתידה. אך המתבונן בדברי חז"ל ימצא שגם מלבד תועלת זו, רצון ה' היה שהברכות יבואו לידי של יעקב בעקיבה ובדרך רמייה. כך במדרש:

"רבות עשית אתה ה' אלקי נפלאתיך ומחשבתך אלינו אין ערך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר"^כ. דרש רבי חנינא: כל פעולות ומחשבות שפעלת אלינו בשבילנו, למה כהו עיניו של יצחק? כדי שיבוא יעקב וייטול את הברכות.^{כא}

טוהר הנשק

ביאור נפלא לתעלומה זו נמצא בדברי הרב זצ"ל בדרוש אחר^{כב}, שבו הוא מסביר גם מדוע היה רצון ה' שיעקב ועשו יחלקו את עיבורם ויצאו לאוויר העולם כתאומים.

והנה רצון ד' יתברך היה שבאמת יהיה יעקב גמר הבירור, ויהיה כולו זרע אמת, והמידות הרעות לא יהיו בו כלל שם וזכר למו, כי הן לעצמן מום הן בנפש, "נפש רשע איותה רע"^{כג}. אך הרי צריך שימוש לפעמים במידות הרעות, על כן היה רצון ד' יתברך שיהיה ליעקב כוח זר חוץ לנפשו, שיהיה אפשר לו להשתמש במקום הצורך במידות הרעות, אבל בתור קניין של נפש לא יהיו בו כלל. על כן יצא עשו תחילה, ודרשו חז"ל: כדי ש"תצא סריותו עמו", ומשלו משל במדרש רבה: "כהדין פרביטא שהוא משטף את בית המרחץ ואחר כך מרחץ בנו של מלך"^{כד}. אך מכל מקום היה רצון ד' יתברך שיהיו אחים ותאומים, כדי שעל כל פנים ההתחברות השכונית הזאת תועיל שבמקום שמידותיו הרעות של עשו דרושות לחפץ ד' יתברך יוכל להשתמש בהן.

עשו ויעקב הם שני הפכים. כל הפסולת שנמצאה מעורבת בזרע האבות הקדושים מן הדורות שקדמו להם אמורה הייתה להתמצות בדמותו של איש השדה האדמוני, ולהותיר את יעקב זך ונקי מכל סרך של מידה רעה ואכזרית. מנגד, אין ספק שיעקב לא יוכל לחיות

כ. תהלים מ ו.

כא. בראשית רבה סה: ח.

כב. מדבר שור, דרוש כט.

כג. משלי כא י.

כד. בראשית רבה סג: ח.

את חייו על-פי ייעודו האלוקי מבלי להזדקק לכוח פיזי, לגבורה צבאית ולתכונת נפש המסוגלת למלחמה ולהרג. הלא יעקב אינו איש פרטי בלבד, אלא שורש לבניין האומה שתכבוש את ארצה ותעמוד כנגד הקמים עליה להורגה.

ניגוד זה, לכאורה, מוביל לדרך ללא מוצא. ללא מידותיו של עשו לא יהיה יעקב מסוגל להפוך לכוח משמעותי במציאות העולם-הזה, ולו יצויר שיימצאו בו מידות אלה – הרי לא יהיה עוד יעקב "איש תם", אלא בעל מום בנפשו. נפש האדם מתקשה עד מאוד להגביל מעשי הרג ואכזריות למקום הראוי להם בלבד, ומכיוון שהיא מתנסה בהם – הם מותירים בה את רישומם וזורעים בה זרע של שחיתות ורוע.

מעתה אמור: "כל פעולות ומחשבות שפעלת – אלינו, בשבילנו". כל הסיבוכים והנפתולים הסובבים את יעקב מלידתו ועד קבלת ברכות אביו לא באו אלא כדי לפתור בעיה יסודית זו, כדי שכוח הזרוע יבוא לידו בהיותו מחופש ואנוס למלא אחר מצוות אמו – "אנוס וכפוף ובוכה"^{כה}. כך תיחרט בתודעתנו הלאומית העובדה שלא זכינו לסגולה זו אלא בלית ברירה, כאנוסים על-פי הדיבור, והצלחת המלחמה אינה חלק מתכונות האופי הטבעיות לנו אלא "כוח זר חוץ לנפשנו", יכולת חיצונית הנלקחת אך ורק לצורך, ולא "קניין של נפש"^{כו}.

הרב זצ"ל ממשיך ומבאר:

וזהו שנרמז בלידתם: "וידו אוחזת בעקב עשו". פירוש: העקב מורה על התכונה הטבעית, והיד מורה על כל מלאכה רצונית גם שכלית. על כן רצון ד' יתברך היה שהחסרונות של המידות הרעות הטבעיות כולם ייקח לו עשו, רק זה פעל מציאותן של אלה המידות בעולם והתחברותם של יעקב ועשו בתולדה, שמה שעושה עשו עיקר בטבעו, ישתמש בזה לפעמים יעקב על-פי שכלו ורצונו לעת הצורך בשביל חפץ ד' יתברך. אבל שתהיה מידה רעה דבקה בנפש יעקב – זה לא חפץ ד', על כן היה "איש תם" בלא שום צד מידה רעה בעולם. ומכל מקום סיבב ד' יתברך שיהיה

כה. שם סה: טו.

כו. וראה ביאור דומה בדברי המשך-חכמה (לבראשית כב טז-יז, ד"ה יען) אודות עקדת יצחק: "הנה האכזריות הוא מידה נשחתה והיא מחלה המתדבקת כי אם יעשה האדם זה פעם אחד יקנה בו מידה הפחותה הזאת ויהיה כחיתו ארץ להשחית ולחבל גם לבלי תועלת... אמנם עכשיו שאברהם השתמש במידת האכזריות לשחוט את בנו יחידו הנולד לו לזקנתו אשר הוא נגד הטבע ולא כיוון רק לקיים רצון השי"ת ולפרסם אלוקותו לכן מעתה ירש זרעך את שער שונאיו שמעתה נתונים העמים הנשחתים הם הז' אומות שבארץ ישראל, שנאמר עליהם "לא תחיה כל נשמה" ואסור לחמול אף על עולל ויונק שלזה צריך אכזריות לכאורה. ובכ"ז אני יודע כי "והתברכו בזרעך" וכו' שלא יכוונו בהאכזריות רק לקיים מצוות השי"ת... אבל לא שיקנה בהם מידת האכזריות חלילה והבן".

לו צד אחיזה להשתמש במידות הרעות כשיהיה צורך בדבר למען חפץ המלך העליון יתברך שמו.

היד והרגל פועלות בשתי דרכים שונות. הרגל מייצגת תכונה מוטבעת, אינסטינקטיבית, בעוד היד מייצגת פעולה בחירית, מתוכננת, הנובעת מתוך הדרכת השכל. עיבורם המשותף של יעקב ועשו הביא לכך שאותן תכונות שהיו עיקר בטבעו של עשו יהיו זמינות עבור יעקב בעת הצורך, במחשבה תחילה. מה שהוא "רגל" בעולמו של הראשון, נעשה "יד" בעולמו של האחרון.

בהמשך דבריו מזכיר הרב את דוד המלך, שכשראהו שמואל הנביא שהוא אדמוני חשש שמא הוא שופך דמים כעשו, ואמר לו הקב"ה שהוא "אדמוני עם יפה עינים"^{כז}, ואינו הורג אלא מדעת עיני העדה, זקני הסנהדרין^{כח}. עשו שופך דמים במהותו ואף שמח על כל הזדמנות להתגאות ב"ידי עשו", אך יעקב הוא "יושב אהלים" במהותו ובעיקרו. גם אם הוא מסוגל – מתוך צער וכאב – להתחפש בעת הצורך ולעטות על עצמו את בגדי אחיו השעירים, בנקל יוכל להסירם מעליו ולשוב אל תכונתו העדינה והזכה.

לאור הדברים הללו מובן מדוע גלגלה ההשגחה האלוקית את הברכות בצורה כה מסובכת:

וכדי להשלים ההכנה האפשרית הזאת חשב ד' יתברך מחשבות שתהיה כוונתו של יצחק בברכתו על עשו, על כן יברכהו הברכות הנאותות לפי טבעו של עשו, דהיינו המלוכה והממשלה בעמים רבים... שלכל אלה צריך התגברות ותפיסת מלכות. ובזה הכין האפשרויות ביעקב להשתמש לפעמים במידה זו, אך-על-פי שאינה כלל טבעית לו. על כן לבשתהו אמו בגדי עשו וחיצוניותו הייתה דומה לעשו, שזה היה גם כן צורך אל הברכות, שעל-ידי ידי עשו ישתכלל תכלית קולו של יעקב.^{כט}

אכן, כפי שנאמר לעיל, השתלשלות הפרשה גבתה מחיר כבד מכל הנוגעים בדבר. ואף-על-פי כן, כל הייסורים הזמניים והפרטיים מתגמדים בערך התועלת הגדולה שיצאה מתוך הסיבוכים לקיומו של עם ישראל – עם קדוש שיש בכוחו לשרות עם אלקים ועם אנשים גם יחד.

כז. שמואל א' טז יב.

כח. בראשית רבה סג: ח.

כט. דברי הרב זצ"ל רמזים בדברי הנצי"ב רבו: "ומעתה מובן מה שבא ההשגחה שיגיע ברכה זו ליעקב בערמה, משום שבאמת אין זו מידת יעקב, וגנובה היא מידה זו מהליכות אומות העולם" (הרחב-דבר לבראשית כז א, אות א).

על-פי דרכו של הרב זצ"ל בביאור פרשה זו ניתן להבין את מהותו האמיתית של המושג השגור כיום בפי כול – "טוהר הנשק". לכאורה מדובר בתרתי דסתרי, שכן כיצד ניתן להסמיך לכלי המיועד להרג את מידת הטהרה וניקיון הכפיים?

אלא שאם השימוש בכלי הנשק בא אך ורק מתוך הכרח גמור לכלות קוצים מן הכרם, מתוך כוונה טהורה להכניע את הרשעה בעולם ומתוך בוז למידת האכזריות בכל הקשר אחר, כי אז גם המעשה רצוי וטהור – ואפילו בגדר מצווה. וודאי, כדי לבוא לידי טהרה זו בשדה הקרב עלינו לנהוג כמידתו של יעקב ולהטמין עצמנו שנים רבות בלימוד התורה, המטהרת את הנפש ומעדנת את המידות. אם נעשה כך מובטח לנו שניעשה כדוד המלך, שקראוהו "עדינו העצני" – "כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת, ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ".^ל

ריח בוגדיו

ביאור נוסף מביא רבנו הרצי"ה קוק זצ"ל בשם בעל "לב העברי":

למה נתעקם ברכתו של יעקב בדרך כה? אלא אלמלי [=אם] היה מברכו במהות יעקב אם כן לא היה ברכתו חל כי אם [=אלא אם] הולכים בדרכו של יעקב אבינו, על-כן הסב ה' אשר היה בדעתו לברך את עשו, אם כן ברכתו עומדת לעד אפילו אם הם המה בדרכי עשו. (שמעתי בשם ספר החיים, אחיו של המהר"ל מפראג זצ"ל, ואפשר על כן רואים הצלחות וברכות עולם-הזה בכאלו [ההולכים בדרכי עשו], ובזה אפשר לומר "הקול קול יעקב" עומד ברכתו גם אם "והידיים ידי עשו", אף כי מעשיו הם בפועל ידם כעין עשו).^{לא}

שורש הדברים נמצא במאמר רבי זירא: "ויירח את ריח בגדיו ויברכהו [ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה']" – אל תקרי 'בגדיו' אלא בוגדיו"^{לב}. בסמוך למאמר זה מספרת הגמרא אודות אותם "בריונים" שהיו בשכנותו של ר' זירא, והיה מקרבם – למורת רוחם של חבריו החכמים – כדי שיחזרו בתשובה. כשנפטר רבי זירא אמרו אותם בריונים: עד עתה היה הוא מבקש רחמים עלינו, עכשיו מי יבקש רחמים עלינו? הרהרו בלבם ועשו תשובה. מסתבר שגם כשהיו עטויים ב"בגדי עשו" ובוגדים בדרכו של יעקב אביהם, היה רבי זירא

ל. מועד-יקטן טז, ב.

לא. תורת יחיאל, בראשית, אות תמה.

לב. סנהדרין לז, א.

מסוגל להריח מהם את ריח השדה אשר ברכו ה' – גן עדן המזומן לכל הנקרא בשם ישראל^ל.

הדברים עולים בקנה אחד עם שיטת מרן הרב זצ"ל, שנתבארה לעיל. מכיוון שאת הכוחות החומריים והעוצמה הצבאית קיבלנו בעודנו לבושים בגדי עשו, אם כן יש להבין שכל חטא ובגידה הנמצאים בנו באים מחמתם. רווח גדול יש בידיעה שהחטא אינו פנימי ח"ו, אלא חיצוני בלבד – כלכלוך הדבק בעקבו של אדם וקל להסירו בשפשוף או ברחיצה.

ומכאן נובעת המסקנה מדברי בעל "לב העברי" אודות הימים שאנו חיים בהם:

שעל אף שהריח יצחק אבינו בגודל קודשו שבגידה תהא כאן לעתיד לבוא, שיהיו בעובדי אדמת הקודש כאלו שאינם מדקדקים במצוות, בכל זאת "ויברכהו" – ברוכים יהיו בברכת הארץ, ותשועה גדולה עתידה לצאת מכאן^{לז}.

מרן הרב זצ"ל לימדנו בתורתו הגדולה ש"החוצפא של עקבתא דמישחא... אינה דומה כלל למאורעות של עבריינות אחרים... וסוף סוף שהכול ישוב לתיקון גמור^{לה}. הגאולה השלישית צריכה לבוא בדרך הטבע דווקא, ואם כן בהכרח דרכה רצופה סיבוכים וקשיים^{לי}. גדולי האומה יודעים להסתכל לפנימיות המאורעות ולפנימיותה של כנסת ישראל ההולכת ונגאלת – עם כל הסיבוכים והמשברים – ובסופו של תהליך יתברר שכל הקלוקלים היו חיצוניים בלבד ולא פגעו בפנימיותה של כנסת ישראל, שעליה נאמר: "פֶּלֶךְ יִפֶּה רַעֲיָתִי וּמוֹם אֵין בָּךְ"^{לז}.

לג. וראה דברי בעלי הטורים (לבראשית ח כא) על קורבנו של נח: שנאמר "וירח את ריח הניחוח" – "ואידך "וירח את ריח בגדיו", וזהו שדרשו רבותינו ז"ל שאפילו פושעי ישראל עתידין שיתנו ריח... שעתידין ליתן ריח ניחוח". ומעין זאת מצאנו גם בסיפורם של יוסף משיתא ויקום איש צרורות (בראשית רבה סה: כה), אנשים שכלפי חוץ היו רשעים ופורקי עול גמורים, אך ברגע של אמת התגלתה פנימיותם הטוהרה והביאה אותם לידי מעשה שהנחילים חיי עולם הבא.

לד. שיחות הרצ"ה, בראשית, עמ' 221.

לה. אורות התחייה, לט.

לו. ראה דברי הרב טייכטל זצ"ל הי"ד, בספרו אס-הבנים-שמחה (הוצאת מכון פרי הארץ, ירושלים תשמ"ג, עמ' קג): "הנה מבואר בספרי המקובלים שבעת שה' יתברך רוצה לעשות איזה דבר גדול בעולם שנוגע לעליונים בשמי שמים ולתחתונים בארץ, אז השם יתברך מעטף דבר זה בכמה מיני עיטופים, ואפילו באמצעים שאינם נאים ועוד הם כעורים, כדי שלא ירגישו בזה הדינים והמקטרגים. ואלמלי היה נעשה בפומבי, תכף היה עולה המקטרג לקטרג, ומידת הדין הייתה מעכבת בדבר". טעם נוסף לכך הוא הצורך באיזון נגדי להשפעת הגלות, שגולה מאתנו את יכולותינו החומריות, הלאומיות והצבאיות, ועל כן נדרשת נטייה קיצונית אל ההפך כדי להגיע בסופו של דבר לדרך האמצע.

לז. שירי השירים ד ז.

אמרו חז"ל כי "יעקב אבינו לא מת"ל^ה, וכך גם העם שעמד מזרעו – עם ישראל – לא מת לעולם. מציאותנו בעולם־הזה אינה סטרילית. הרבה מטעם המיתה יש בסיבוכים שעוברים עלינו בכל הדורות, אך לעולם אין בהם כדי להתגבר על חיי יעקב המאירים והולכים עד עלות השחר עם בוא הישועה השלמה: "אז יבקע כשחר אורך ואַרְכָּתְךָ מהרה תצמח"לט.